

II. ГОВОРНИ ЧИНОВИ

1. Појам говорног чина

Погледајмо следећи пример (Катинг 2002: 15):

(1) Џорџ Бернард Шо је једанпут од госпође Елинор Хигинс добио следећу поруку: „Гђа Елинор Хигинс биће код куће 10. априла од 7 до 9 увече“. На то је он кратко одговорио: „Биће и г. Бернард Шо“.

Оно што описује дата анегдота може се објаснити помоћу појма говорног чина. Домаћинин исказ „Бићу код куће тад и тад“ обично се разуме као говорни чин позивања. Шо се направио да га је прочитао буквално, као изјаву о томе где ће гђа Хигинс бити, и одговорио је на исти начин; његов одговор јесте исказ који треба разумети као говорни чин одбијања.

Говорник изриче исказ зато што има неку комуникативну намеру, и по правилу очекује да ће је саговорник препознати. Наиме, он свој исказ упућује као обавештење, питање, захтев, наређење, дозволу, извињење, позив, жалбу, обећање, претњу, похвалу, комплимент, прекор итд. Исказом се делује, он је облик друштвене акције, има последице у стварном животу. Таква акција коју говорник, одн. аутор писаног текста врши изрицањем свог исказа назива се **говорни чин**.

Појам говорног чина увео је филозоф Џон Остин, у својој књизи *Како деловати речима* (1962). Разрадио га је његов ученик Џон Серл, а даљи допринос дао Пол Грајс.

Као други пример послужиће следећи кратки разговор (Сивел 2005):

(2) А: Сад је шест и двадесет.
Б: Извини. Шеф је неочекивано сазвао састанак.

У те две реплике – коментару који је изговорио А и одговору на њега, који је изрекао Б – има три исказа. Сваким се остварује по један говорни чин: први исказ је пребацивање, други извињење, а трећи оправдање.

Саговорник А је, очигледно, претпоставио да ће Б одмах разумети његов исказ као пребацивање, што је саговорник Б и учинио. Међутим, треба приметити да се 1. и 3. исказ не могу интерпретирати као пребацивање, одн. као оправдавање само на основу своје граматичке структуре: са граматичке тачке гледишта то су само обавештења. Да би се разумела комуникативна намера с којом су изговорени, морају се узети у обзир читав говорни догађај¹ и говорна ситуација². У датом случају релевантно је, на пример, то какав су договор имали

¹ Под говорним догађајем подразумева се „укупност комуникацијских активности у једном оствареном процесу споразумевања у интеракцијској матрици једне говорне заједнице“. У говорном догађају језик се може употребљавати у два своја вида – говору и писању, а ако је у питању говор, говорни догађај обухвата и употребу језика и нејезичка комуникативна средства (Радовановић 1986).

² Говорна ситуација је нејезички контекст у којем се остварује говорни догађај. Њу чини: (1) тема о којој се саопштава; (2) физички амбијент (место, време, околности) и институционални амбијент (друштвене улоге, делатности); (3) „сцена“ – физиолошка (физиолошко стање учесника у говорном догађају), прагматичка (њихове намере, сврха поруке), психичка (њихова

саговорници; како је саговорник А примио то што саговорник Б није дошао на време и сл. Слично је и са З. исказом: он је, граматички гледано, пуко обавештење, а вредност оправдавања стиче у одговарајућем контексту.

Следећи исказ такође може послужити као пример да интерпретацију исказа као говорног чина одређује контекст у којем се одиграва говорни догађај (Јул 1986: 48):

(3) Овај чај је баш хладан!

Ако га је говорник изрекао по хладном времену, пошто је посегао за шољом чаја и отпио гутљај верујући да је он тек скуван, тај ће се исказ вероватно интерпретирати као жалба; али ако га је изговорио по врелом летњем дану, пошто је отпио из шоље леденог чаја коју му је дао саговорник, он ће се вероватно интерпретирати као похвала.

2. Три нивоа (аспекта, „димензије“) говорног чина

Акција изведена изрицањем исказа може се анализирати на три нивоа. Први ниво јесу саме изговорене речи; тај ниво се назива **локуција**. Тај основни чин изговарања исказа назива се **локуциони чин**. Њега можда неће успети да изведе онај ко има тешкоћа у обликовању звукова и речи, или можда странац. На пример (Јул 1986), изговарање *Аха мокофа!* неће се рачунати као локуциони чин, а следећи исказ хоће:

(4) Управо сам скувала кафу.

Исказе обликујемо имајући на уму њихову сврху. На пример, исказ у пр. 4 могли бисмо изговорити да бисмо нешто изјавили, некога понудили кафом, нешто објаснили, или с неком другом комуникативном сврхом. Та сврха се назива **илокуциона снага** исказа, а та димензија говорног чина – **илокуциони чин**.

Исказ који смо изговорили може произвести неки ефекат, тј. имати дејство на слушаоца (које смо и намеравали да постигнемо). То дејство се назива **перлокуционо дејство**, а та димензија говорног чина – **перлокуциони чин**. Дејство исказа у пр. 4 може бити што је слушаоцу објашњено одакле потиче мирис који осећа, или што је он наговорен да попије кафу.

Од све три димензије говорног чина највише је писано о илокуционој снази. Заправо, термин *говорни чин* обично се и употребљава тако да значи само ту илокуциону снагу.

3. Хипотеза о перформативности

У исказу може бити употребљен глагол који експлицитно именује илокуциони чин који се изводи. Такви глаголи називају се **перформативни глаголи**. Тако исказ *Видећемо се касније* може имати илокуциону снагу

расположења, воља, емоције, мотивација итд.), друштвена (културни, историјски, политички, етички, естетски, вредносни и др. услови) и пресупозициона (Радовановић 1986).

предвиђања, обећања и упозорења, коју у следећим примерима перформативни глаголи експлицитно именују:

- (5) Предвиђам да ћемо се видети касније.
- (6) Обећавам ти да ћемо се видети касније.
- (7) Упозоравам те да ћемо се видети касније.

Један начин да се размишља о говорним чиновима јесте да се претпостави да у основи сваког исказа постоји реченица која садржи перформативни глагол који експлицира илокуциону снагу исказа. То је **хипотеза о перформативности**. На пример, у основи исказа 8а стајао би исказ 8б:

- (8) а. Среди овај лом!
- б. Наређујем ти да средиш овај лом.

Хипотеза о перформативности добро објашњава следеће примере, у којима се подвучени изрази односе управо на перформативне глаголе (који су стављени у заграду), а не на изговорене реченице:

- (9) (Кажем ти:) Искрено, он је варалица.
- (10) (Питам те) Колико је сати, јер ћу можда закаснити?

Међутим, хипотеза о перформативности има недостатака. Најпре, верзије 8а и 8б нису еквивалентне: 8б је јача. Даље, неки искази немају верзију са перформативним глаголом. На пример, иако и говорник и слушалац могу препознати исказ 11а као увреду, било би врло чудно изговорити верзију с перформативним глаголом 11б:

- (11) а. Глуп си као ћускија.
- б. Вређам те да си глуп као ћускија.

Назад, списак перформативних глагола којима неки језик располаже не постоји.

4. Услови прикладности

Да би говорни чин имао илокуциону снагу, потребно је да постоје одређене околности, тј. да буду задовољени одговарајући **услови прикладности**. На пример, ако говорник није судија у судници, следећи говорни чин ће бити неприкладан јер он нема права да га изговори:

- (12) Осуђујем Вас на шест месеци затвора.

У случају ванинституционалних говорних чинова то право није релевантно: нема смисла рећи да неко нема права да обећа, захвали се, клади се и сл. Међутим, постоје и други услови. На пример, услов за заповедање јесте да је саговорник способан да изведе акцију – како то илуструје пр. 13:

- (13) А. Молим те, отвори врата.
 Б. Не могу, руке су ми пуне.

Кад је реч о обећању или претњи, садржај исказа мора се односити на будући догађај. Даљи услови за обећање јесу следећи: да се будући догађај неће одиграти сам од себе и да ће бити повољан за саговорника; да будући догађај буде чин који ће извршити говорник, или бар чин на који он има утицаја; да говорник истински намерава да изврши акцију на коју се обавезује. Кад је реч о претњи, услов је да будући догађај буде неповољан за саговорника.

5. Класификација говорних чинова

Најраспрострањенија је класификација по којој постоји пет врста говорних чинова. Она је заснована на општим функцијама које они имају. Тих пет врста јесу следећи: (1) декларативи, (2) репрезентативи, (3) експресиви, (4) директиви и (5) комисиви.

(1) **Декларативи** су такви говорни чинови чијим се исказивањем мења неко стање ствари у свету. Како показује пр. 14, да би извео изјаву како треба, говорник треба да има нарочиту институционалну улогу, у специфичној ситуацији.

- (14) а. Матичар: Проглашавам вас мужем и женом.
 б. Судија: Осуђујем вас на новчану казну.
 в. Председавајући: Проглашавам скуп отвореним.

Сваки од тих исказа је акција; глаголи стоје у 1. л. јд. апсолутног презента, а исказ не подлеже процени да ли је истинит или не. После *ја* може стајати *овим*. То све указује на то да се чин изводи исказивањем речи.

(2) **Репрезентативи** су такви говорни чинови којима говорник изјављује оно што верује да је тачно или није. Таква су тврђења о чињеницама, закључци, описи, претпоставке и др.:

- (15) а. Земља је округла.
 б. Андрић је велики писац.
 в. Био је топао сунчан дан.

Употребљавајући репрезентативе, говорник саображава речи свету (у складу са својим веровањем).

(3) **Експресиви** су такви говорни чинови којима говорник изјављује оно што осећа. Они изражавају психолошка стања и могу бити извињења, похвале, честитања, изјаве жаљења, жалбе итд.

- (16) а. Заиста ми је жао!
 б. Честитам.
 в. Ммм, одлично.

Употребљавајући експресив, говорник саображава речи свету (свом осећању).

(4) **Директиви** су такви говорни чинови којима говорници чине да неко нешто уради. Они изражавају оно што говорник жели да неко уради. То су наређења, заповести, захтеви, предлози, савети, који сви могу бити потврдни или одрични:

- (17) а. Скувај ми кафу. Јачу.
 б. Да ли бисте ми могли позајмити оловку, молим Вас?
 в. Не дирај то.

Употребљавајући директив, говорник покушава да саобрази свет речима (посредством слушаоца).

(5) **Комисиви** су такви говорни чинови којима се говорник обавезује на неку будућу акцију. Они изражавају оно што говорник намерава; то су обећања, понуде, завети, претње, одбијања. Може их изводити сам говорник, или говорник као део групе. Примери:

- (18) а. Вратићу се.
 б. Следећи пут ћу то добро урадити.
 в. Он то неће урадити.

Употребљавајући комисив, говорник се подухвата тога да свет саобрази речима (својим посредством).

Класификација говорних чинова може се приказати следећом табелом:

Врста говорног чина	Однос између речи и стања ствари у свету	Г=говорник С=ситуација
декларативи	речи мењају стање ствари	Г узрокује С
репрезентативи	прилагођавају речи стању ствари	Г верује у С
експресиви	прилагођавају речи стању ствари	Г осећа С
директиви	прилагођавају свет речима	Г жели да саговорник оствари С
комисиви	прилагођавају свет речима	Г намерава С

Често један исказ може спадати у две или више категорија. На пример:

- (19) Сви су ме напустили.

може бити и репрезентатив и експресив.

6. Директни и индиректни говорни чинови

Говорни чинови се могу разликовати и на основу њихове структуре, на основу врсте реченица којима се исказују. Три основне врсте (независних) реченица јесу обавештајне, упитне и заповедне; оне одговарају трима општим комуникативним функцијама – обавештењу (тврдњи), питању и заповести / захтеву:

	Врста реченице	Функција
<i>Све си појео.</i>	обавештајна	тврђење
<i>Да ли си све појео?</i>	упитна	питање
<i>Поједи све (молим те).</i>	заповедна	заповест (захтев)

Кад постоји директан однос између структуре и функције, имамо директни говорни чин. Кад је тај однос индиректан, имамо индиректни говорни чин. Нпр. обавештајна реченица којом се нешто тврди је директни говорни чин, али обавештајна реченица којом се нешто захтева је индиректни говорни чин. На пример, реченица 20а је обавештајна. Кад се употреби да се њоме нешто тврди, како је парафразирано у 20б, она функционише као директни говорни чин. Кад се употреби да се њиме заповеда / захтева, како је парафразирано у 20в, она функционише као индиректни говорни чин:

- (20) а. Напољу је хладно.
 б. Овим ти кажем нешто о времену.
 в. Овим захтевам од тебе да затвориш врата.

Да би се испунила иста основна функција, могу се употребити различите структуре, као у пр. 21, где говорник жели да слушалац не стоји испред телевизора. Основна функција свих исказа је заповест / захтев, али је једино 21а директни говорни чин. Исказ 21б није употребљен само као питање, због чега је то индиректни говорни чин. Искази 21в и 21г су такође индиректни захтеви.

- (21) а. Склони се одатле!
 б. Мораш ли да стојиш испред телевизора?
 в. Стојиш испред телевизора.
 г. Еј, ниси од стакла.

Једна од најубичајенијих врста индиректних говорних чинова има облик питања. На таква питања говорник не очекује одговор, него акцију. Тако се питања 22 и 23 обично разумеју као захтеви:

- (22) Можеш ли ми додати со?
 (23) Да ли би могао ово да отвориш?

Наиме, питање о слушаочевој претпостављеној способности („Можеш ли?“, „Да ли би могао?“) нормално се рачуна као захтев да се уради то нешто. Индиректни захтеви (као у пр. 22 и 23) могу се посматрати као питања да ли су испуњени неопходни услови за захтев.

Индиректна наређења или захтеви се разумеју као учтивiji него директни. Наиме, постоји јасна разлика између тога да од некога тражимо да

учини нешто и да некога питамо да ли постоје предуслови да то учини. Строго говорећи, питање о предусловима не рачуна се као захтев, али ипак омогућава слушаоцу да реагује као да је захтев учињен. Пошто је захтев намећање нечега слушаоцу од стране говорника, боље је, у већини друштвених прилика, да говорник избегне директно намећање директним говорним чином. Кад говорник пита о предусловима, нема директног захтева. Тако говорник може да наведе саговорника да нешто уради а да при том не ризикује да буде одбијен или да саговорника повреди.

Обично се, међутим, такав тип ситуације не састоји само од једног исказа, него је у питању читав говорни догађај. У њему учесници улазе у конвенционалну интеракцију да би дошли до неког исхода. Тај говорни догађај може да укључује говорни чин који је на непосредан начин посвећен том исходу, нпр. кад неко, у говорном догађају жалбе, каже *Ово ми се заиста не свиђа*; он, међутим, укључује и исказе који воде до тог исказа, и оне који су реакција на њега.

У већини случајева захтев се не изводи помоћу једног једног говорног чина, него је у питању читав говорни догађај. На пример (Јул 1985, адаптирано):

- (24) Она: Е, баш добро што те видим.
 Он: Шта се дешава?
 Она: Искључио ми се лап топ.
 Он: Је л' се покварио?
 Она: Појма немам.
 Он: Јесу ли му исправне батерије?
 Она: Ништа не знам. Имаш ли мало времена?
 Он: Наравно.
 Она: Супер.

Ова интеракција може се назвати говорним догађајем посвећеном захтеву; међутим, сам говорни чин захтева не постоји. Питање „Имаш ли мало времена?“ можемо окарактерисати као „предзахтев“, који допушта слушаоцу да каже да је заузет или да мора да иде негде. У том контексту, одговор „Наравно“ узима се не само као саговорникова потврда да има времена него и да хоће да изведе неизречену акцију.

ВЕЖБАЊА

1. Опишите помоћу појма говорних чинова шта се догађа у следећем разговору:

Она: Звони телефон.

Он: У купатилу сам.

Она: Добро.

2. У различитом контексту једна иста упитна реченица – *Колико је сати?* – има вредност различитих говорних чинова. Који су то?

(а) – Колико има сати?

– Пет до два.

(б) [А и Б се спремају да оду негде где треба да стигну на време.]

А: Колико има сати?

Б: Ево, одмах ћу бити готов.

3. Смыслите околности у којима ће обавештајна реченица *Напољу је хладно* остваривати говорни чин: (а) обавештења; (б) опомене; (в) жалбе.

4. Коју илокуциону снагу (одн. снаге) имају следеће локуције:

(а) Јавићу ти се кад дођем.

(б) Излази напоље!

(в) – Могу ли да уђем?

– Уђи.

(г) Видећемо се ми још.

(д) Извините што касним. Била је велика гужва у саобраћају.

(ђ) Закаснићеш.

(е) – Данас лепо изгледаш.

– Хвала.

(ж) – Сврати касније на кафу.

– Нисам сигурна да ћу имати времена.

5. Шта може бити илокуциона снага, а шта перлокуционо дејство локуције *Пада киша?*

6. Каква је разлика између следећих исказа:

(а) Сместа изађи! – Наредујем ти да сместа изађеш!

(б) Немој тамо да идеш. – Саветујем ти да не идеш тамо.

(в) Доћи ћу на време. – Обећавам да ћу доћи на време.

7. Одредите којој врсти припадају следећи говорни чинови:

- (а) Дођох, видех, победих.
- (б) Верујем да му план неће успети.
- (в) Нећемо освојити прво место док не заменимо голмана.
- (г) Даћемо све од себе.
- (д) Примите моје искрено саучешће.
- (ђ) Боље да ћутиш и да те сматрају будалом, него да отвориш уста и уклониш сваку сумњу (кинеска пословица).
- (е) Не чини другоме оно што не желиш да други теби учини.
- (ж) Извините.
- (з) Склони се одатле.
- (и) Објављујемо вам рат.

8. Претворите следеће индиректне исказе у директне:

- (а) Можете ли ми направити мало места?
- (б) Што не свратиш на кафу?
- (в) Треба ми помоћ.
- (г) Хвала што не пушите.
- (д) Хтела сам да питам да ли је овде слободно.
- (ђ) [Преко телефона]
  - Да ли је г. Петровић ту?
  - Само тренутак.

9. Следеће директне исказе претворите у индиректне:

- (а) Склоните ми се с пута.
- (б) Дајте ми оловку.
- (в) Придржи ми овај пакет на тренутак.
- (г) Угасите цигарету.

10. Одредите који је говорни чин директни, а који индиректни:

- а) Умеш ли да возиш бицикл? Ако умеш, можемо заједно на Аду.
- б) [Бициклиста налеће на пешака. Пешак каже:] Умеш ли ти да возиш бицикл?

11. У следећем примеру изговорене су две упитне реченице. Једна је директни, а друга индиректни говорни чин. Објасните.

- Извините, знате ли где је овде пошта?
- Знате ли где је општина?
- Да.
- Е, одмах лево, испод општине.